

## ΤΟ ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΟ ΗΘΟΣ ΤΟΥ ΜΑΡΚΟΥ ΜΠΟΤΣΑΡΗ<sup>1</sup>

Κάθε που σκεφτόμουν, πριν πιάσω το μολύβι, τι θα σας πω απόψε ως βαθύτερη αλήθεια για τον Μάρκο Μπότσαρη, άλλοτε μου έρχονταν στο νου οι στίχοι του Σεφέρη: «Και πόσο παράξενα αντρείεύεσαι μιλώντας με τους πεθαμένους, όταν δε φτάνουν πια οι ζωντανοί που σου απομέναν». Κι άλλοτε οι μελοποιημένοι απ' το Μ.Θ. στίχοι του Ρίτσου: «Το σπίτι αυτό πώς θα χτιστεί, τις πόρτες ποιος θα βάλει, που' ναι τα χέρια λιγοστά κι ασήκωτες οι πέτρες. Σώπα, τα χέρια στη δουλειά τρανεύουν κι αυγαταίνουν. Και μη ξεχνάς, ολονυχτίς βοηθούν κι οι αποθαμένοι».

Αφήνοντας σε σας, απογόνους των «Εξοδιτών», την ερμηνεία του συνειρμού μου, σε μια περίοδο που ο τόπος μας ψάχνει εναγωνίως μια νέα μεγάλη έξοδο, σε μετατροϊκανό ξέφωτο αυτή τη φορά, μπαίνω αμέσως στο θέμα μας, που είναι «Το διαχρονικό ήθος του Μάρκου Μπότσαρη» ή, καλύτερα, το διαχρονικό μήνυμα του πρωτοκαπετάνιου του '21 Μάρκου Μπότσαρη, ξεκινώντας από την καίρια επισήμανση πως σπάνια για έναν ήρωα, όπως για τον Μάρκο, η ιστορική αλήθεια από τη μια κι ο μύθος, η δόξα και ο θρύλος που τη συνοδεύουν απ' την άλλη βρίσκονται σε τέτοια αντιστοιχία.

### **α. Ποια όμως, η ιστορική αλήθεια για το φαινόμενο «Μάρκος Μπότσαρης»**

Η μοναδική μορφή του, με αυτονόητη και στην περίπτωση του, όπως σε όλους τους μεγάλους της ιστορίας, τη φυσική (γονιδιακή) δωρεά, σφυρηλατήθηκε στο προεπαναστατικό καμίνι των αγώνων του Σουλίου εναντίον των Οθωμανών και του Αλή Πασά, όπου ανάσανε από τα γεννοφάσκια του τη Σουλιώτικη ανδρεία, αλλά και σημαδεύτηκε ανεξίτηλα από την ανελέητη σφαγή των Μποτσαραίων απ' τον πανούργο Αλή Πασά στο Σέλτσο, παίρνοντας εκεί το ματωμένο βάπτισμα του πυρός στα δεκατέσσερά του χρόνια. Για να **αναδειχτεί**, μετά τη δολοφονία του πατέρα του, πολύ νέος, στα εικοσιτρία του, σε άξιο αρχηγό της φάρας του και λίγο αργότερα σε ασύγκριτης ηγητορικής ποιότητας πρωτοκαπετάνιο της εθνεγερσίας του '21, όπως τον πολυ-τραγουύδησε η δημοτική μας μούσα:

*Να ήταν η μέρα βροχερή, σαΐνι Μάρκο Μπότσαρη,  
κι η νύχτα χιονισμένη, Μάρκο πρωτοκαπετάνιο,*

---

Ο Λαοκράτης Βάσσης είναι φιλόλογος και συγγραφέας.

<sup>1</sup> Η συγκεκριμένη εργασία παρουσιάστηκε σε εκδήλωση με θέμα «Ηρωικές μορφές του Αγώνα της Ανεξαρτησίας», που οργάνωσε η Βυρωνική Εταιρεία της Ιεράς Πόλεως Μεσολογγίου στο Τρικούπιο Πολιτιστικό Κέντρο, στις 26 Μαρτίου 2012.

*που βάρεσαν τον Μάρκο μας, σαΐνι Μάρκο Μπότσαρη  
ψηλά στο Καρπενήσι, Μάρκο πρωτοκαπετάνιο*

Πέραν της ιστορικο/πολιτιστικής «μήτρας» του Σουλίου και των «αρχετυπικών» γνωρισμάτων της καταγωγής του, ως φύτρας δηλαδή των Σουλιώτικων βουνών και ως γόνου της σκληρής Μποτσαραϊκής φάρας, έπαιξαν ρόλο, λιγότερο ή περισσότερο, στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του αφενός κρίσιμες **παιδευτικές επιρροές** και αφετέρου κρίσιμα **τραυματικά συμβάντα** της ζωής του.

\* Για τις παιδευτικές του επιρροές: Θα ξεκινήσω απ' το ότι δάσκαλός του στο Σούλι ήταν ο φλογερός καλόγερος Σαμουήλ, που, κατά τον Αναστάσιο Γούδα, μαζί με τα «*ολίγιστα γράμματα*», του ενστάλαξε στην ψυχή «*εξ απαλών ονύχων την ευσέβειαν και το προς τους Τούρκους άσπονδον μίσος*». Μπορούμε να φανταστούμε την παιδευτική λειτουργία της υποβλητικής μορφής του στον προνομιακά προικισμένο και ευαίσθητο Μάρκο. Κι ίσως όχι τόσο μ' αυτά που τον πρωτοδίδαξε όσο με τη μαρτυρική επισφράγιση στο Κούγκι αυτών που του δίδαξε και του υπέβαλε με το παράδειγμά του ως αγωνιστικό ήθος και στάση ζωής. Θα σταθώ επίσης ιδιαιτέρως και σε μιαν άλλη παιδευτική επιρροή σχετιζόμενη με την **στρατηγική του ιδιοφυΐα**, που δεν εξηγείται μόνο απ' το ότι είχε τη Σουλιώτικη ανδρεία στο «αίμα» του ή απ' το ότι αναδείχτηκε στο πεδίο των πολλών πολεμικών του μαχών, που προφανώς και συναποτελούν το θεμέλιό της. Ενωώ τη θητεία του στο Γαλλικό στρατό στα Εφτάνησα, όπου βρέθηκε, έσω και για λίγο, με τον πατέρα του μετά το μακελειό στο Σέλτσο. Εκεί ο ευφυέστατος Μάρκος διδάχτηκε τη σύγχρονη διεξαγωγή του πολέμου και την αναπόσπαστη σχέση της με την πολιτική στρατηγική, τη διπλωματία και την κατασκοπεία, πέραν των καθαρών πολεμικών στρατηγικών και τακτικών. Κατά ένα τρόπο διδάχτηκε τη σύγχρονη επαγγελματική διεξαγωγή του πολέμου και μπόλιασε με στοιχεία της τη βιωμένη Σουλιώτικη πολεμική εμπειρία, δημιουργώντας μια οιονεί «σχολή πολέμου», που γρήγορα τον ανέδειξε, με δεδομένη πάντοτε την παροιμιώδη γενναιότητά του, καθώς πολεμούσε πάντοτε μπροστά απ' τα παλικάρια του, σε μακράν κορυφαίο, αναγνωρισμένο από φίλους και εχθρούς, πρωτοκαπετάνιο της εθνεγερσίας του '21.

Για τα πολύ κρίσιμα, επίσης, τραυματικά συμβάντα: Ιδιαιτέρως θα σταθώ στην προαναφερθείσα άγρια σφαγή στο Σέλτσο. Εκεί, μόλις στην εφηβεία του, θα μπορούσαμε να πούμε πως υπεγράφη στον εσώτατο πυρήνα της συνείδησής του με το πολύ αίμα των δικών του το πατριωτικό συμβόλαιο χρέους που προσδιόρισε και όρισε αμετάθετα τη ζωή του. Εκτιμώ, ακόμη, πως και δυο άλλα τραύματα πρέπει, αλλιώς το καθένα απ' αυτά, να έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην ιστορική του περπατησιά. Το ένα είναι η δολοφονία του πατέρα του, που, αντίθετα από τα συνήθως συμβαίνοντα, δεν τον οδήγησε σε αντεκδικητικό μίσος, αλλά, αιρόμενος στο ύψος των εθνικών περιστάσεων και

συμπεριφερόμενος με συγχωρητική εθνική φρόνηση αληθινού ηγέτη, έφτασε στο σημείο να ασπαστεί, «*δια την αγάπην της πατρίδος*», τον Γώγο Μπακόλα, φυσικό αυτουργό της δολοφονίας, διδάσκοντας άλλα ήθη στο αναγεννώμενο έθνος μας. Θέλει πολύ μεγάλη καρδιά μια τέτοια συμφιλιωτική υπέρβαση και απόλυτη αφοσίωση στο υπέρτατο αξιακό πρόταγμα της εθνεγερσίας που την υπαγόρευσε. Κι αυτό μόνο ένας Μάρκος Μπότσαρης, με το αξεπέραστο ήθος του, μπορούσε να το κάνει. Το άλλο τραύμα είναι το εκ του στίγματος της συναλλαγής του σεβάσμιου γενάρχη της φάρας του Γιώργη Μπότσαρη, που αυτοκτόνησε εξ αυτού στα γεράματά του. Αυτό το βάρος, με την αποτρεπτική για την ευγενή φύση του λειτουργία, ο μεγάλος Μάρκος το απέσεισε με την καθ' όλα εξαγνιστικά υπερήφανη διαδρομή του, ιδίως όπως αυτή επισφραγίστηκε απ' τον ηρωικό επίλογο της ζωής του, που, όπως θα πούμε πιο κάτω, τον τοποθέτησε στο πάνθεο των ηρώων οικουμενικής ακτινοβολίας.

### **β. Ο τραγικός θρίαμβος στο Κεφαλόβρυσο**

Για μια πιο ολοκληρωμένη αίσθηση της ιστορικής αλήθειας για τον Μάρκο Μπότσαρη, θα έπρεπε να αναφερθώ και στις πολλές πολεμικές μάχες του, λίγο πριν αλλά και κατά τα δύο πρώτα χρόνια της εθνεγερσίας μας, όπως, για παράδειγμα, στο Λούρο, στους Βαριάδες, στη Ρινιάσα, τα Πέντε πηγάδια και τα Δερβίζιανα, στο Κομπότι, στην Πλάκα, στο Πέτα, στο Μεσολόγγι και στο Κεφαλόβρυσο, στις οποίες και έλαμψε ο μεγάλος στρατηγικός του νους. Επειδή όμως ο χρόνος δεν το επιτρέπει, θα αρκεστώ στην υπόμνηση του ηθικού μεγαλείου των τελευταίων στιγμών της ζωής του, που, ως κορύφωση της συνολικής στάσης ζωής του, επισφραγισμένης με το ίδιο του το αίμα, τον ανέδειξε στα μάτια Ελλήνων και ξένων σε Λεωνίδα του νεότερου ελληνισμού. Ενός ηθικού μεγαλείου που, με δεδομένα τα όσα ζούμε, υπέβαλε την ιδέα αλλά και τον τίτλο της ομιλίας που ακούτε.

Στα μέσα του 1823, με την Επανάσταση να έχει τεθεί εν κινδύνω, καθώς ο Μοριάς σπαράσσεται από τον εμφύλιο κι η Ρούμελη υποφέρει απ' τις αντιζηλιές των οπλαρχηγών, ενώ ο Μουσταή Πασάς επελαύνει με μεγάλες δυνάμεις στη Δυτική Στερεά, ο πρωτοκαπετάνιος, του αγώνα Μάρκος Μπότσαρης δίνει ως φυσικός ηγέτης του εγερμένου έθνους μοναδικό μάθημα ήθους, απ' αυτά που διαμορφώνουν τους αξιακούς κώδικες των λαών. Έχοντας διοριστεί στρατηγός Δυτικής Ελλάδος και βλέποντας να θεριεύουν οι φθόνοι για αξιώματα και να προσφέρονται για κατευνασμό πληθωριστικά διπλώματα στρατηγίας, συγκέντρωσε τους Σουλιώτες συμπολεμιστές του κι ύστερα από μια μνημειώδη ενωτική και πατριωτική ομιλία, σήκωσε ψηλά το δίπλωμα του Στρατηγού, το φίλησε, το ακούμπησε στο μέτωπό του και το ξέσχισε μπροστά τους λέγοντας: *«Εγώ, αδέρφια μου, δεν ζήτησα βαθμούς από τη Διοίκηση, ούτε αρχηγός διορίστηκα. Βαθμός μου χορηγήθηκε...Αλλά για να σας αποδείξω ότι είμαι πολύ μακριά του να έχω σκοπούς*

φιλαυτίας και εγωισμού, και ότι είμαι ο Μάρκος εκείνος που είδατε πάντοτε στο πλευρό σας μαχόμενο, ιδού ενώπιόν σας σχίζω το δίπλωμα της στρατηγίας και σας ορκίζομαι πως άλλο αξίωμα δεν θέλω, ειμή εκείνο που είχαν οι προπάτορές μου και εσείς οι ίδιοι έχετε... Ιδού ο εχθρός μας περιμένει. Στο πεδίο της μάχης να δοξάσουμε και να τιμήσουμε τον γενναιότερο. Όποιος είναι άξιος, να έρθει αύριο μαζί μου και θα λάβει τι δίπλωμα απ' τον Σκόδρα – Πασά, που έρχεται να μας ματασκληρώσει».

Τέτοιες στιγμές, φίλοι απόγονοι των Εξοδιτών, ανάμεσα στις οποίες και το «αποφασίσαμεν ομοφώνως» των προγόνων σας, δεν μας χαρίζει πολλές η ιστορία.

Το τι έγινε την επόμενη είναι γνωστό. Ο μεγάλος Μάρκος σχεδίασε, διοργάνωσε και διεξήγαγε, με τη στρατηγηματική παρατολμία του και την απλησίαστη ανδρεία του, την καθ' όλα περίτεχνη νυχτομαχία του Κεφαλόβρυσου Ευρυτανίας, ηγούμενος 350 Σουλιωτών και με συμμαχητή απ' τους άλλους οπλαρχηγούς δυστυχώς μόνο έναν, τον επίσης Σουλιώτη Κίτσο Τζαβέλα, που έμελλε να είναι και ο τραγικά νικηφόρος επίλογος της πολύ σύντομης ζωής τους, αφού σ' αυτή τη θριαμβευτική μάχη σκοτώθηκε μόλις στα τριαντατρία του χρόνια.

#### **γ. Ο απόηχος της ιστορικής αλήθειας**

Ο απόηχος της ιστορικής αλήθειας για το φαινόμενο: Μάρκος Μπότσαρης ήταν, όπως έχω προαναφέρει, απολύτως αντίστοιχος του πραγματικού του μεγαλείου. Ο θάνατός του, που προκάλεσε σπαραχτικό θρήνο σε όλη την Ελλάδα, προσέδωσε στη φήμη του, πολύ πέραν των ελληνικών συνόρων, θρυλικές διαστάσεις. Δεν είναι καθόλου τυχαίο που ο Βίκτωρ Ουγκώ τον χαρακτήρισε «Λεωνίδα της νεότερης Ελλάδας» και τον συμπεριέλαβε στους κορυφαίους ήρωες των νεότερων χρόνων, μαζί με τον Γεώργιο Ουάσιγκτον, τον Σιμόν Μπολιβάρ και τον Πολωνό Κοσιούσκο. Να μη θεωρηθεί υπερβολή αν σας πω πως, με δεδομένη τη διαφορετικότητά τους, συγκίνησε τον κόσμο περίπου όπως ο Τσε Γκεβέρα στους δικούς μας καιρούς. Ο Αθανάσιος Ψαλίδας σε γράμμα του στον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο μας πληροφορεί πως «οι αρχόντισσες της Αγγλίας και της Φράντζας τον έχουν κρεμασμένον με χρυσήν άλυσσον στα στήθη τους ως εγκόλπιον», όπως οι νέοι του καιρού μας φορούν μπλουζάκια με τη μορφή του Τσε Γκεβέρα. Κι ούτε είναι τυχαίο που το όνομά του δόθηκε σε κεντρικό δρόμο του Παρισιού (Rue Botzaris), σε σταθμό του μητροπολιτικού σιδηροδρόμου (Botzaris), σε μεγάλο εμπορικό κέντρο (Gallerie Botzaris), σε ταχυδρομείο (Post Botzaris) και σε μέγαρο του τηλεφωνικού κέντρου (Botzaris).

Εκεί όμως που, όσο πουθενά αλλού, μπορεί κανείς να διαπιστώσει το πόσο η ηρωική μορφή του συγκίνησε τον κόσμο όλο είναι η τέχνη. Έλληνες και ξένοι ιερούργοι της, από τους πιο μεγάλους, ποιητές, πεζογράφοι, ζωγράφοι, γλύπτες και μουσουργοί, εμπνεύστηκαν και απαθανάτισαν το ηρωικό του μεγαλείο. Θα αναφέρω, πολύ ενδεικτικά,

το πατριαρχικό δίδυμο της νεοελληνικής ποίησης, τον Σολωμό και τον Κάλβο, κι απ' τους ξένους, μαζί με τον Βίκτωρα Ουγκώ, τον Γερμανό Γουλιέλμο Μύλερ και τον Αμερικανό Άλεκ, αλλά και τους διάσημους ζωγράφους και γλύπτες, όπως ο Ντελακρουά, ο Λιπαρίνι, ο Σεφέρ και ο Νταβίντ ντ' Ανζέ. Προφανώς κι έχει τη σημασία του το ότι η μορφή του Μάρκου Μπότσαρη ήταν απ' τις αγαπημένες και του μεγάλου λαϊκού μας ζωγράφου Θεόφιλου. Όπως πρωτίστως και πάνω από όλες τις άλλες δημιουργίες έχουν την πολύ μεγάλη σημασία τους τα μοιρολόγια και τα τραγούδια της δημοτικής μούσας, καθώς αυτά τα διαμάντια της δημοτικής μας ποίησης εκφράζουν με τον αυθεντικότερο τρόπο τη θέση που είχε ο Μάρκος Μπότσαρης στη λαϊκή ψυχή. Δεν υπάρχει ήρωας του '21 που να θρηνηθήκε τόσο ο χαμός του και να τραγουδήθηκε, ακόμα περισσότερο, ο ηρωϊσμός του. Κι αυτό όχι ως η συνήθης μυθοποιητική υπεραναπλήρωση αυτών που θα θέλαμε να είχαμε, αλλά ως υμνητική παραδοχή του ότι στον Μάρκο Μπότσαρη η δημοτική μούσα αναγνώρισε τη συνισταμένη των διαχρονικών αρετών μας.

#### **δ. Ποιος ήταν τελικά ο Μάρκος Μπότσαρης**

Για μια έμμεση απάντηση σ' αυτό το ερώτημα εράνισα ένα ελάχιστο δείγμα απόψεων:

Θ. Κολοκοτρώνης: *Σαν τον Μάρκο δεν θα ματαγεννήσει η πατρίδα .*

Γ. Καραϊσκάκης: *Καμιά μάνα δεν γέννησε παλικάρι σαν αυτόν... Ο Μάρκος ήταν τρανός! Είχε νου που δεν είχε άλλος, είχε καρδιά λιονταριού και γνώμη δίκαια σαν του Χριστού. Ούτε το δάχτυλό του δεν του φτάνουμε!*

Μουσταή Πασάς της Σκόδρας, αρχηγός των Τούρκων στο Κεφαλόβρυσσο: *Ε, ορέ Μάρκο! Ήθελα να είχα την παλικαριά σου.*

Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος: *Ήταν αρνί με λιονταριού καρδιά!*

Διον. Κόκκινος: *Λάμπει από αρετή κι από ηρωισμό.*

Διακήρυξη του Εκτελεστικού (Πρόεδρος ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης): *«Έλληνες! Ιδού φίλτατοι Έλληνες, ιδού και άλλος Λεωνίδας εις τον αιώνα μας..!».*

Η προσωπογραφία του Μάρκου Μπότσαρη από τον Γεώργιο Γαζή, γραμματικό του Καραϊσκάκη, τα λέει όλα για τον πρωτοκαπετάνιο του Αγώνα:

*«Παρητηρήθησαν, γράφει, εις τον Μάρκον προτερήματα πολλά και αξιέπαινα, ων τα ουσιωδέστερα είναι ταύτα:*

*α. Είχε νου διπλούν, τουτέστι πολεμικόν και πολιτικόν*

*β. Είχε δίψαν δόξης άσβεστον*

*γ. Ετιμούσε τους πεπαιδευμένους και αγαπούσε τας συναστροφάς των.*

*δ. Εις τον στρατόν εφύλαττε χαρακτήρα σεμνόν και συναστροφήν τιμίαν, μεμιγμένην με κομψότηας. Οι λόγοι του ήσαν ολίγοι και μετρημένοι.*

ε. Σύστημα είχε να ακούει πολλά και με ένα λόγον μετρημένον εις κάθε υπόθεσιν να δίδει τέλος.

στ. Ήταν τακτικός εις τα φερσίματά του και κρυφίνους εις τα φρονήματά του.

ζ. Προς μεν της μικροτέρους εφύλαττεν ύφος ηγεμονικόν, προς δε τους ομοίους του ευπροσήγορον και φιλικόν, εις δε τους μεγαλυτέρους συνεσταλμένον και σεμνόν.

η. Όταν ήκουεν ατοπίας ή αισχρολογίας, ηρυθρία και εκυριεύτο από μίαν αιδώς παρθενικήν.

Εν συντόμω, η φύσις τον είχε στολισμένον με όλα τα προτερήματα της ανθρώπινης τελειότητας. Εις τας μετ' αυτού συναναστροφάς μου και ομιλίας εγνώρισα ότι οι λόγοι του έπιπταν ως κεραυνοί και ο κάθε λόγος του ισοδυναμούσε με εν απόφθεγμα των πάλαι σοφών, με όλον ότι πεπαιδευμένος δεν ήτον».

Πριν περάσω στον επίλογό μου, θα σας αναγνώσω τα όσα είπε ο Μάρκος Μπότσαρης στο τελευταίο στρατιωτικό συμβούλιο, παρουσία του ασθενούντος Καραϊσκάκη, λίγο πριν από την ένδοξη και μοιραία μάχη στο Κεφαλόβρυσο, όπως την περιέσωσε ο Γαζής και στην οποία αποτυπώνεται μοναδικά το μεγαλείο του ανδρός: «*Αδελφοί στρατιώται, οι εχθροί μας είναι πολυάριθμοι... Συστάδην λοιπόν να τους πολεμήσωμεν είναι αδύνατον και πολλά επικίνδυνον εις ημάς. Η ειδική μου γνώμη είναι να τους πολεμήσωμεν δια τινος τολμηρού, ανηκούστου και εις αυτούς απροειδοποίητου στρατηγήματος. Ήγουν να επιπέσωμεν νυκτός εις αυτούς, ανετοίμους όντας και ξεθαρρευμένους. Με τούτο ή επιτυχαίνομεν ευτυχίαν του σχεδίου μας ή γινόμεθα θύματα εις την φίλην πατρίδα μας. Και τα δύο ελληνικά και ηρωικά και ένδοξα παραδείγματα εις τα υπέρ πατρίδος και πίστεως αγωνιζόμενα αδέρφια μας. Εγώ όμως ελπίζω να καταρθώσωμεν το πρώτο. Αλλά αν ο θεός αποφασίσει δι' ημάς το δεύτερον, τι μεγαλύτερη ευτυχία από το να υπάγωμεν να εύρωμεν τον Λεωνίδα με τους τριακοσίους Σπαρτιάτες του εις τα Ηλύσια πεδία! Εγώ ο ίδιος αναδέχομαι την εκτέλεσιν του σχεδίου τούτου, αν το εγκρίνετε και αισθάνεσθε αίμα ελληνικόν εις τας φλέβας σας».*

#### **ε. Επιλογικός σκεπτικισμός**

Όντας βέβαιος πως, με την υποβοήθηση κι αυτών που ακούσατε, έχετε ήδη ερμηνεύσει την προλογική αναφορά μου στον Σεφέρη και στον Ρίτσο:

- και πόσο παράξενα αντρείεύεσαι μιλώντας με τους πεθαμένους
- και μη ξεχνάς, ολονυχτίς βοηθούν κι οι αποθαμένοι,

θα ήθελα να κλείσω την ομιλία μου με το τραγούδι του γέρο-Νότη για το Μάρκο:

- Για σήκω απάνω, Μάρκο μου, και μη βαριοκοιμάσαι..!

Θα αφήσω όμως κατά μέρος τον υπαινικτικό λόγο, για να αναρωτηθώ μαζί σας, με όλους εσάς που έχετε το προνόμιο να πατάτε πάνω σε μια γη που κρατάει στην αγκαλιά της τον Μάρκο Μπότσαρη και εκατοντάδες άλλους Έλληνες και Φιλέλληνες, με πρώτους ανάμεσά

τους τους ηρωικούς νεκρούς της Εξόδου, που όλοι τους θυσιάστηκαν για τη δική μας ελευθερία: Πώς γίνεται, παρ' ότι έχουμε πίσω μας μια μοναδική ιστορικο/πολιτιστική και πνευματική παράδοση χιλιετιών, τόσους ήρωες και μάρτυρες στους μεγάλους βωμούς της εθνικής παλιγγενεσίας, του έπους του '40 και της Εθνικής Αντίστασης, να καταλήξουμε με την τροϊκανή χανάκα στο λαιμό μας και στην, κατά Βάρναλη, «*λευτεριά της χανάκας και του ξύλου...*». Γίνεται, δυστυχώς, το ζούμε άλλωστε. Και γίνεται, γιατί δεν κάναμε πράξη ζωής την ηθική παρακαταθήκη του Μάρκου Μπότσαρη και των ηρωικών προγόνων σας που «*ομοφώνως αποφάσισαν...!*». Γίνεται, γιατί δεν κάναμε πράξη ζωής την ηθική παρακαταθήκη όλων αυτών που θυσιάστηκαν για τη δική μας ελευθερία.

Γιατί όμως; Αυτό είναι το μεγάλο ερώτημα, στο οποίο πρέπει να απαντήσουμε με αυτοκριτική γενναιότητα, αν θέλουμε να ξαναβρούμε γρήγορα το δρόμο που οδηγεί στην ανάκτηση της χαμένης εθνικής μας αξιοπρέπειας, έτσι που, όπως έχω ξαναπεί πριν από έναν περίπου χρόνο στην ιερή πόλη σας, να έχουμε πρόσωπο να γιορτάσουμε τα 200 χρόνια της εθνικής μας παλιγγενεσίας.

Θέλω να πιστεύω πως όλοι σ' αυτή την αίθουσα ξέρουμε τι χάσαμε και φτάσαμε εδώ που φτάσαμε, όπως ξέρουμε και τι χρειαζόμαστε για να ξεβαλτώσουμε.

- Το **ήθος** μας χάσαμε, φίλοι Μεσολογγίτες, και **ήθος** χρειαζόμαστε, **ήθος** Μάρκου Μπότσαρη και Εξοδιτών. Θα το βρούμε;

- Σας ευχαριστώ πολύ.

Υ.Γ. Πρόταση στον Δήμαρχο: Τους επισκέπτες της Ιεράς Πόλεως του Μεσολογγίου να υποδέχεται στην είσοδο το «*αποφασίσαμεν ομοφώνως...!*».-